

Examensarbete i rättshistoria, 10 poäng
Karin Yllfors, 711107 - 3941
Handledare: Kjell Å Modéer

Fransk påverkan på svensk rättskultur

1789 - 1809

Innehållsförteckning

1. Inledning
2. Filosofernas ökade inflytande på samhällsutvecklingen.
3. Bakgrunden till franska revolutionen och dess genomförande 1789.
4. Bakgrunden till utvecklingen i Sverige.
 - 4.1. Gustav III förändrar Sveriges statskick genom införandet av ny regeringsform 1772
 - 4.2. Förenings- och säkerhetsakten 1789
5. Syftet med Gustav III:s statskupper och resultatet av dessa har forskarna olika åsikter om.
6. Oppositionen under den gustavianska tiden.
7. Den svenska lagstiftningen förändras.
 - 7.1. Samhällsfilosoferna förändrar synen på lagstiftningen
 - 7.2. Upplysningstidens lagkodifikationer
 - 7.3. Den ekonomiska lagstiftningen i Sverige
 - 7.4. Familjerätt
 - 7.5. Fideikommissen
 - 7.6. Gustav IV Adolf stiftar ny lag genom lagförklaringar
 - 7.7. Lagkommissionens arbete
 - 7.8. 1807 års lagsamling
8. Förvaltningen under den gustavianska perioden.
9. Förenings- och säkerhetsaktens och andra rättsliga reformers betydelse för bönderna och jordbruket.
 - 9.1. Böndernas situation i Frankrike och Sverige
 - 9.2. Förenings- och säkerhetsakten
 - 9.3. Varifrån fick Gustav III idéerna till privilegieutjämningen?
 - 9.4. Jordrättsreformer
 - 9.5. Skiftena
 - 9.6. Enskiftet i Skåne
 - 9.7. Laga skifte
 - 9.8. Revolution - Evolution
10. 1809 års regeringsform.
11. Sammanfattning och analys.

1. Inledning

Upplysningstiden innebar att religionen inte längre dominerade över människan. Filosoferna prisade istället förnuftet. Lagstiftningen skulle förändra samhället. Min uppgift är att beskriva dessa läror och hur deras krav på ett rättvist samhälle och individuell frihet förändrade lagen och livet för människan under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Jag börjar med utvecklingen i Frankrike och fortsätter sedan med att beskriva hur filosofernas tankar och den franska revolutionen både inspirerade och skrämde oss i Sverige. Jag tar upp våra kungars och oppositionens betydelse för utvecklingen. Lagstiftningen och jordbrukets utveckling är de områden jag behandlar utförligast eftersom de största förändringarna skedde där. Jag avslutar mitt arbete med en kort beskrivning av innehållet i 1809 års regeringsform.

2. Filosofernas ökade inflytande på samhällsutvecklingen

Uppdelningen i olika stånd, adel, präster, borgare och bönder var naturlig för människorna under 1700-talet och berodde ursprungligen på vilken funktion de hade i samhället. Varje stånd hade sina privilegier och inkomstskillnaderna var enorma, men det var inte livet på jorden som var det viktigaste, vid den yttersta domen skulle det som varit fel rättas till. De olika ståndens ställning ifrågasattes inte eftersom de fått den av Gud. Under 1700-talet avtog emellertid intresset för teologi och kyrkan miste sin plats som auktoriteten i samhället. Man vände sig mot övertro och fördomar och hyllade istället vetenskapliga idéer och det mänskliga förnuftet.¹

Fysiokraterna, främst franska ekonomer, ville skapa det "uppenbart bästa samhället". De gamla privilegierna, skråordningarna, inrikestillarna och skatteordningarna skulle bort så att näringslivet och då framförallt jordbruket som var huvudnäringen kunde utvecklas fritt. De ville ha näringsfrihet vilket de uttryckte med orden "Laissez faire, Laissez passer!" Rent statsrättsligt ville de ha en stark stat med en upplyst monark som kunde genomföra avregleringarna. "Allting för folket, intet genom folket". De ville ha tryckfrihet så att folket kunde upplysa monarken om problemen i samhället.²

En annan filosof som också förordade tryckfriheten var Montesquieu. Han skrev "De l'esprit des lois" - Om lagarnas anda. Hans maktfördelningslära låg till grund för de förändringar som skedde i de flesta europeiska länderna. Den utvecklades emellertid olika beroende på ländernas inhemska traditioner. Montesquieu hade själv vid sina undersökningar kommit fram till att lagarna varken borde eller kunde vara lika överallt. Enligt hans lära skulle fursten ha den verkställande, folkrepresentationen den lagstiftande och självständiga domstolar den dömande makten. Denna uppdelning utslöt inte samarbete dem emellan men makt som ej kontrolleras och begränsas kan missbrukas och leda till förtryck.³

Den mer revolutionära Rousseau presenterade i sin "Contrat Social" sin demokratiska statslära och sin idealstat. Han ansåg att det fanns en gemensam vilja hos människorna som ville att samhället skulle fungera bra "la volonté générale". Denna vilja hade alltid rätt eftersom den representerade det som var bäst för så många som möjligt. Han ansåg att människorna från början var lika och fria och av naturen goda men att detta förstörts av samhället. Nu skulle man grunda en stat där individens likhet och frihet skulle skyddas. Människorna var medborgare inte undersåtar och innehavare av vissa eviga och oföränderliga rättigheter.⁴

Filosofernas syn på hur ett samhälle skulle vara uppbyggt spreds till en stor grupp bildade människor och ledde till en demokratisk revolution i Europa. De allt mer ökade orättvisorna

med ståndssamhället och bördprivilegierna och deras ovilja att ändra på detta betydde att det krävdes en stark furste eller en revolution för att få en ändring till stånd. De upplysta människorna krävde "frihet, jämlikhet och broderskap" precis som man gjort under antiken. Frihetskavet och jämlikhetstanken kom från Aten och broderskapskravet var stoiskt.⁵

3. Bakgrunden till franska revolutionen och dess genomförande 1789

I Frankrike var det borgarklassen som startade revolutionen. För att få in pengar till statskassan var Ludvig XVI tvungen att samla riksdagen som inte sammanträtt sedan 1614. Till den hade bönderna som representerade åttio procent av befolkningen inte tillträdde. Efter stort motstånd från adeln fick borgarna tillstånd att sända sexhundra ledamöter, lika många som adeln och prästerna tillsammans. Adeln samlades redan i december 1788 och beslutade sig för att de inte skulle göra avkall på sina privilegier och att de pengar statskassan behövde skulle betalas av borgare och bönder. Det började alltså bra!⁶

Det fanns i Frankrike ett förtryck och förakt för de lägre stånden och man trodde att kyrkans makt över människorna gjorde att de inte vågade protestera mot orättvisorna. När riksdagen skulle öppnas gjorde man allt för att borgarna skulle känna sig mindre värda än de andra stånden. De fick i ösregn tränga sig in genom en smal sidodörr och fick sedan de sämsta platserna längst bak. Till att börja med blev det strid om hur rösterna skulle räknas, adel och präster ville att varje stånd skulle ha en röst, medan borgarna krävde att varje ledamots röst skulle räknas. När det inte fick något gehör för detta utropade de sig själva till Frankrikes nationalförsamling. De inbjöd de andra stånden att där träffa beslut om skatter och stifta lagar, endast där i l'Assemblée Nationale kunde detta ske. Kungen försökte hindra dem att sammanträda genom att stänga Salle de Menus men borgarna samlades istället i hovets tennishall Bollhuset och svor en ed att inte åtskiljas förrän de gett Frankrike en ny författning. Kungen försökte vid ett nytt möte gå med på en del reformer men några privilegier ville han inte ta bort. Till sist kallade han på militär hjälp.⁷

Hittills var det en fredlig revolution, borgarna ville ersätta enväldet med en författning där kung och riksdag tillsammans regerade landet. I Montesquieus anda ville de upprätta en konstitutionell monarki som skulle genomföra det humanitära och sociala program som upplysningsopinionen ville ha. När kungen avskedade finansministern, som hade bankirernas förtroende och skickade efter militär förstärkning svarade Parisborgarna med att organisera en borgarmilis. Dessa behövde vapen och stormade därför Bastiljen. Bastiljens fall blev signalen som gjorde att den gamla rädslan för överheten försvann. Både i städerna och på landsbygden tog folket makten i egna händer.⁸

Revolutionen fick sin kraft från borgare, fattiga arbetare och bönder och ledde till att Nationalförsamlingen utarbetade en rättighetsförklaring om människors och medborgares rättigheter som antogs den 26 augusti 1789. Genom den försvann livegenskapen, ämbeten kunde inte längre köpas, vem som helst skulle kunna söka dem, skatt skulle betalas av alla efter förmåga. Kungen miste sin makt att ensam kommendera ut militär mot folket. I deklARATIONEN betonas friheten och jämlikheten "Människorna föds fria och förblir fria och i sina rättigheter jämlika. Sociala skillnader kan enbart grundas på graden av nytta för kollektivet".⁹

4. Bakgrunden till utvecklingen i Sverige

Sverige var under 1700-talet inte längre någon stormakt. Vi var beroende av Frankrikes stöd för att kunna behålla vår självständighet gentemot Ryssland. Både politiskt och kulturpolitiskt stod vi Frankrike nära.¹⁰ Den franska upplysningskulturen nådde oss på olika vägar. Till Paris åkte den svenska adeln för att bilda sig. Dit for också konstnärer, akademiker av olika slag, humanister och medicinare. I franska armén fanns ett särskilt regemente av svenska officerare "Royal Suédois". Även Gustav III som genom sin uppfostran fått ta del av de franska filosofernas läror åkte som kronprins med sin lärare Carl Fredrik Scheffer till Paris.¹¹

I Sverige hade ständerna makten på ett sätt som stred mot Montesquieus "De l'esprit des lois" - Om lagarnas anda. Adeln hade liksom i Frankrike ensamrätt till ämbeten vilket skapade missnöje hos de andra stånden. Gustav III var inte nöjd med ständernas övermakt. När han i Paris 1771 nåddes av budet om faderns död höll han på att förhandla med Frankrike. Han ville ha dem som bundsförvant när han tog makten. Frankrike var berett att hjälpa Gustav III med både pengar och trupper om revolutionen misslyckades.¹²

4.1. Gustav III förändrar Sveriges statskick genom införandet av ny regeringsform 1772

År 1772 genomförde kungen sin statskupp. Ständerväldet avskaffades och Sverige fick en ny regeringsform. Gustav III ville liksom sin morbror i Preussen Fredrik den store, kejsarinnan Katarina i Ryssland och Josef II i Österrike vara en filosof på tronen som genom sina reformer gjorde människorna lyckliga.¹³ Den lyckade statskuppen höjde Sveriges anseende och kungens ställning i Frankrike. Voltaire skrev en hyllningsdikt till honom¹⁴ men grevinnan de Boufflers i Paris varnade honom i brev för att författningen gav honom för mycket makt som kunde göra att staten drabbades av den dödliga sjukdomen som kallades envælde.¹⁵

Genom att upphäva alla grundlagar som tillkommit efter 1680 ville kungen återgå till Gustav II Adolfs statskick. Regeringsformen innebar en viss maktfördelning men kungen stärkte sin makt på bekostnad av rådet och ständerna. Ständerna hade inte längre något inflytande på riksstyrelsen. De hade inte något att säga till om vid tillsättningen av rådet. Förvaltningens former fick kungen ej ändra utan ny lagstiftning, vilket krävde enighet mellan kung och ständer.

När det gällde den högsta domsmakten följde man maktdelningsläran. Justitierevisionen, en särskild avdelning av rådet, övertog den kungliga rättsskipningen. Den bestod av lagfarna män med domarutbildning och kungen hade endast två röster.¹⁶ Här följde han sin morbrors råd. Fredrik II i Preussen hade långt tidigare förespråkat att regenten framförallt i civilmål inte skulle blanda sig i domstolarnas arbete. "I domstolarna borde lagarna tala och suveränen tala" skrev han. Tyvärr klarade han inte alltid själv av att leva upp till detta.¹⁷

Upplysningsmännen ville att alla skulle vara lika inför lagen och att lagen klart skulle visa hur domaren skulle döma. Voltaire sa "Om ni vill ha goda lagar, bränn dem som finns och skriv nya".¹⁸ Gustav III var liksom Fredrik II i Preussen kritisk mot ämbetsmännen och domstolarna. År 1773 genomförde han räfsten mot Göta hovrätt. Som en upplyst monark ville han se "huru Rättvisan skipas". Räfsten gjorde kungen populär bland folket men ej hos juristerna.¹⁹

Gustav III kände sitt ansvar för folket och genomförde under 1770-talet flera reformer präglade av upplysningens tankar. Han ville att människorna skulle ha "frihet, säkerhet och proprietet" gentemot stormakten.²⁰ Ny tryckfrihetsförordning infördes 1774, spannmålshandeln frigavs 1775, tortyren avskaffades, antalet dödsdomar minskade, religionsfriheten ökade och skatteböndernas situation förbättrades. Kungen ville gärna bli omtalad för sina reformer och såg till att man fick vetskap om dem i Frankrike.

4.2. Förenings- och säkerhetsakten 1789

Liksom mot Ludvig XVI i Frankrike fanns det i Sverige framförallt hos adeln ett missnöje med kungen. Adeln var inte nöjd med maktförskjutningen, prästerna var inte nöjda med den ökade religionsfriheten, pastoratshandeln och den humanare strafflagsstiftningen, borgarna tyckte inte om spannmålshandelns frigivning och skrånas försämrade ställning, bönderna tyckte inte om förbudet mot skatteköp och husbehovsbränning.

Gustav III var i motsats till Ludvig XVI handlingskraftig.²¹ Istället för att som den franske kungen kalla på militär för att skrämja de missnöjda, genomförde Gustav III mot adelns vilja med de tre andra ständens hjälp Förenings- och säkerhetsakten. Härmed avskaffades rådet. Förvaltningen fick kungen nu förändra som han själv ville, ämbetsmännen kunde han tillsätta och avsätta efter behag. Kungen kunde också börja krig, sluta fred och förbund med utländska makter. Den dömande makten utövades i fortsättningen av den nyinrättade Högsta domstolen. Denna bröts ut från regeringsmakten, men eftersom kungen fortfarande hade sitt säte i domstolen och ledamöterna endast valdes för kort tid var de beroende av regeringsmakten. Någon egen makt hade de ej. "En domstol med ledamöter som efter behag kan amoveras är i själva verket aldrig annat än en commission" står det att läsa i "Konungens högsta domstol" av Wedberg.²² Genom Förenings- och säkerhetsakten förlorade adeln de flesta av sina privilegier och hade inte längre företrädesrätt till alla ämbeten, bara de högsta. Bönderna däremot belönades med verklig äganderätt till sin jord som de själva kallade "Bondeståndets privilegier".²³

5. Syftet med Gustav III:s statskupper och resultatet av dessa har forskarna olika åsikter om

Ludvig Stavenow tycker att 1772 års regeringsform var en positiv och nödvändig ändring av ständerväldet. Den var början till en fördelning av makten enligt tidens franska teorier, men byggde på svensk historisk erfarenhet. Kungen fick stor makt men det fanns bestämmelser för hur han skulle förhålla sig till rådet och ständerna. Nackdelen var att kungen i alla icke nämnda regeringsärenden kunde förbigå rådet och använda de rådgivare han själv ville. När det gällde kungens förhållande till ständerna fanns det klara bestämmelser för hur makten skulle delas. Stifta lag och grundlagsändring hade de lika rätt till både när det gällde initiativ och veto. Ständerna bestämde om skatter. Kungen fick inte själv fatta beslut om anfallskrig och för att ändra privilegierna krävdes att alla ständerna var eniga. Däremot var kungens rådgivare bara ansvariga inför honom. Ständerna hade ofullständig kontroll över finanserna och den övriga förvaltningen. Det var dessutom kungen som bestämde när de skulle sammankallas. Hur förvaltningen skulle skötas var bestämt i 1772 års regeringsform och de flesta ämbetsmännen var oavsättliga. Byråkratin som härskade i ständsriksdagen var nu underställd kungen men hade ändå ett visst mått av självständighet. Stavenow anser att 1772 års regeringsform var en bra utgångspunkt om kungen därefter vidtagit rätt åtgärder.

Förenings- och säkerhetsakten genomförde Gustav III inte på ett lagenligt utan på ett revolutionärt sätt. Kungens makt ökade och rådet avskaffades. Högsta domstolen övertog justitieärendena. Genom att de riksvårdande ärendena skulle skötas så som kungen tyckte var bäst kunde han ändra förvaltningen som han ville. Kungen hade segrat över byråkratin. Han var herre över regering och administration, vilket påverkade hans ställning i förhållande till riksdagen där adeln utgjordes av ämbetsmän. Jämvikten mellan kung och folkrepresentation var rubbad. Ståndsutjämningen var däremot positiv. De ofrälse var nöjda men adeln var bitter och konstitutionella författningstankar fanns kvar hos dem och skulle senare förverkligas.²⁴

Fredrik Lagerroth kan inte se något positivt varken med 1772 års regeringsform eller Förenings- och säkerhetsakten. Frihetstiden var på god väg att skapa ett fungerande politiskt system. Gustav III förstörde detta. Bestämmelserna i 1772 års regeringsform var så vagt utformade för att Gustav III skulle få större makt, nästan alla konstitutionella garantier saknades. Kungens sätt att genomföra Förenings- och säkerhetsakten visar att han saknade aktning för lagen. Den tryckfrihetsförordning han kom med var så otydlig att den bara var ett spel för gallerierna. Kungens agerande när han vid "plenum plenorum" utvisade adeln och förhandlade med de övriga stånden finner han ytterst anmärkningsvärt. När kungen genom acklamation genomdrev akten trots adelns nej är det ett brott mot 1772 års RF och hela den svenska statsordningen.

Georg Landberg ser Gustav III:s agerande som en följd av hans resa till Frankrike före tronskiftet. Sitt intresse för modern politisk frihetssträvan ville han nu förena med kunglig makt enligt tidigare svensk tradition. Landberg fäster sig vid att endast kungen får kalla till möte med riksdagen och att han när landets anfalls själv får bestämma vad som ska göras och först när kriget är slut behöver kalla stånden. Detta tycker Landberg tyder på att kungen ville bli oberoende av riksdagens sammankallande. När det gäller bestämmelserna om lagstiftningen avskiljs den dömande makten. I övrigt anser han inte att man tagit någon större hänsyn till Montesquieus maktfördelningslära. Landberg tycker som Erik Fahlbeck att 1772 års regeringsform inte är någon genomtänkt lagprodukt utan istället "en statsrättslig manifestation av en lyckligt vunnen maktposition".²⁵

Birger Sallnäs tycker att räfsten med ämbetsmännen var välbehövlig men påpekar att de yngre mössorna också varit kritiska mot de byråkratiska missförhållandena. De hade påpekat att ämbetsmännen inte kunde straffas, att deras arbete utfördes långsamt och att befordran med hänsyn till antalet tjänsteår inte var bra. Den tryckfrihet som mössorna införde 1766 var bättre. Endast England och Holland hade då lika bra tryckfrihet som vi. 1774 års tryckfrihetsförordning var snål mot ordet vilket kungen skickligt dolde. Myntrealisationen 1777 var nödvändig och bra. Importen var för stor i förhållande till exporten, för stora mängder sedlar var orsaken till den höga kursen men även detta hade mössorna tidigare insett. Kungen gav större frihet åt de ekonomiska krafterna för att bli populär. Inrikespolitiskt var kungens reformer bara en fortsättning av mössornas arbete och ståndsutjämningen berodde på den politiska situationen.²⁶

Beth Hennings börjar med att instämma i vad Sten Carlsson sagt om 1772 års regeringsform nämligen att den inte bygger så mycket på ideologi som på äldre svensk rätt även om där finns inslag av fysiokraternas upplysta despotism och maktfördelning enligt Montesquieu. Beth Hennings citerar Lagerroth att regeringsformen är en nationell produkt baserad på Gustav III:s personlighet och den tillfälliga situationen. Beth Hennings tycker som Lagerroth att 1772 års regeringsform inte är konstitutionell men att Gustav III under sina sista år när han på nytt tog upp författningsfrågan närmade sig det konstitutionella. Allt kunde varit berättigat och gått

bra om kungen inte varit så maktlysten utan mer konstitutionell. Den starka kungamakten var bra för förändringarna i samhället, kulturlivet och de sociala förskjutningarna. Konseljerna var bra ur specialiseringssynpunkt men saknade kontinuitet. Det tidigare rådet hade varit för tungrott och saknat kunskap. Förenings- och säkerhetsakten genomfördes på ett olagligt sätt vilket blev dess fall. Det stärkte oppositionen som ville ha ett konstitutionellt styre vilket tillkom 1809.

6. Oppositionen under den gustavianska tiden

Redan 1789 fanns det en stark opposition inom adeln mot Gustav III och det ryska kriget. Vid riksdagen i Gävle 1792 fanns oppositionen bland adeln kvar men den var inte tillräckligt stark. De lyckades dock hindra kungen att få Förenings- och säkerhetsakten godkänd i riksdagen. Oppositionen hade "gått under jorden" men hoppades bli av med kungen för att på nytt införa ständernas makt. Gustav III ogillade starkt det sätt på vilket filosofernas tankar genomfördes i Frankrike. Han vägrade erkänna den revolutionära regimen i Frankrike och förbjöd tidningarna att skriva om händelserna. Den 16 mars 1792 sköts kungen av Ankarström på Operan och avled senare.²⁷

Gustav III hade i sitt testamente önskat att någon riksdag inte skulle sammankallas innan hans son Gustav IV Adolf blev myndig. Denna vilja lyckades hans bror hertig Carl följa. I den förmyndarregering som nu följde, under hertig Carls ledning, fick friherre Gustav Adolf Reuterholm den dominerande makten. Han hade 1789 tillhört oppositionen och beundrade både Rousseau och den franska revolutionen. Reuterholm utfärdade en tryckfrihetsförordning som upphävde de inskränkningar Gustav III gjort. Det fick till följd att en rad radikala revolutionsvänliga tidskrifter utkom. Kungamordet, utvecklingen i Frankrike och den svenska oppositionen skrämde de styrande. Resultatet blev att Reuterholm beskar tryckfriheten och bestraffade de som använt sig av den. En del medlemmar i Juntan, en grupp akademiker i Uppsala, åtalades för sitt agerande, andra avsattes från sina arbeten. Det slutade med att Juntan upplöstes. Senare bildades en ny organisation i Stockholm.²⁸

När kungen blev myndig förlorade Reuterholm sin makt. Gustav IV Adolf undvek i det längsta att kalla till riksdag men blev år 1800 tvungen på grund av den ekonomiska situationen. Vid denna riksdag hade oppositionen försvagats. De flesta inom adeln var skrämde av utvecklingen i Frankrike och ställde sig på kungens sida. Den opposition som fanns utgjordes av ett trettiotal radikaler bl.a. friherre Hierta och f.d. ryttmästare George Adlersparre, den senare tillhörde den äldre oppositionen. Dessa jakobiner hyllade liberalismen och var positiva till franska revolutionens idéer, men ej det sätt på vilket de genomfördes. De beundrade Napoleon och var för de franska fysiokraterna och den skotske nationalekonomen Adam Smiths lära om frihandel.²⁹

Vid riksdagen ville kungen i samarbete med ständerna lösa de ekonomiska problemen. Den viktigaste frågan var myntrealisationen. Oppositionen inom adeln tyckte den var ett statligt bedrägeri och ville dessutom få bort sekretessen kring finansieringsfrågorna och begränsa bevillningstiden till fyra år. Genom ett missförstånd av lantmarskalkens yttrande när det gällde bevillningen avsåg sig Adlersparre och sex andra adelsmän sin rätt att delta i de fortsatta förhandlingarna. Hans Hierta och fyra andra ledamöter avsåg sig sitt adelskap. När frågan om bevillningen senare togs upp fanns inte de mest oppositionella kvar och beslutet blev att bevillningen skulle utgå till nästa riksdag.

Gustav IV Adolf lyckades genomdriva myntrealisationen, men hans rädsla för det revolutionära förstärktes. Därigenom fick de konservativa mer makt och inrikespolitiken blev bakåtsträvande och förtryckande. Hans beslut att anklaga de sex adelsmän som opponerat sig mot lantmarskalken var dåligt, det stärkte enbart deras ställning. Riksdagsmötet var inte bra för kungen, flera riksdagsmän var missnöjda. "1800 blev fröet till 1809" skrev Lagerbielke.³⁰

Kungen var däremot inte emot reformer, flera nya lagar som förbättrade samhället tillkom genom kungliga propositioner.³¹ Censuren och oviljan att sammankalla riksdagen ledde till att utvecklingen i Sverige stannade upp. Det fanns många idéer och förslag men de kunde inte göra sig hörda.

7. Den svenska lagstiftningen förändras

7.1. Samhällsfilosoferna förändrar synen på lagstiftningen

Det var upplysningsrörelsens politiska reformkrav som gjorde att man i ett stort antal europeiska länder under senare delen av 1700-talet påbörjade ett omfattande lagstiftningsarbete. Genom tryckerikonsten kunde man nå ut till människorna med sina lagar och förordningar och därmed styra och förändra samhället.³²

Montesquieu betonade vikten av att lagstiftningen var fristående både från politiskt inflytande av statsmakten och den dömande makten. Lagstiftningen blev den viktigaste formen av rättsskapande. Det blev en passion för lagar, dessa skulle garantera människan rättssäkerhet. Den franske filosofen Voltaire reagerade för de många lokala lagarna i Frankrike; coutumes "resenären som for genom Frankrike med diligens var tvungen att byta lagar lika ofta som han bytte hästar". Voltaire ansåg att lagarna därför ofta blev orättvisa och skrev "Om lagarna är dåliga, bränn de gamla och skriv nya".³³ De nya lagarna skulle vara korta och klara och systematiskt ordnade.³⁴ Medborgarna skulle lätt kunna förutsäga vad som var rätt eller fel.³⁵ Lagen skulle vara så tydligt skriven att domaren bara kunde slå upp i lagboken vad som gällde och sedan döma därefter. Domarna skulle stå under lagarna och Fredrik den store tyckte närmast att de var ett hinder för att allt skulle gå rätt till. Medborgarna skulle ha rätt att yttra sig vid nya lagförslag, de upplysta medborgarna och framför allt "les lumières" (snillena) skulle ge staten upplysningar om samhällets brister och hur dessa skulle åtgärdas. Tryckfriheten var därför viktig.³⁶

Den engelske rättsfilosofen Jeremy Bentham klagade i sin bok "General view of a complete code of law" 1802 på att den engelska rätten var svåröverskådlig. Han införde där begreppet kodifikation. När man sammanställde en lagsamling fick man en kodifikation. Bentham framhöll att lagen var viktig för rättssäkerheten och därmed också för människans lycka. Han tyckte att Danske Lov 1683 uppfyllde dessa krav. Danske Lov var enligt Tamm en nästan fullständig kodifikation. Den innehöll privaträtt, straff- och processrätt. I Danmark ville man med denna lag skapa rättsenhet och större likhet inför lagen, men man utgick fortfarande ifrån ståndssamhället.

Dumont, en domare i Genève, sammanfattade 1803 vad en bra kodifikation skulle innehålla och hur den skulle vara uppbyggd. Kodifikationen skall vara en omfattande reglering av rätten inom minst ett område. Helst skall den som i Preussen vara en samlingskodifikation. Kodifikationen skall vara systematiskt uppbyggd med allmänna regler. Den skall vara enkel att förstå. Det är viktigt att den är enhetlig för hela staten så att den enar landet. Den ska vara

så tydlig att domarens egen åsikt inte kan komma till tals. Reglerna ska vara ändamålsenliga och fylla en social funktion.³⁷

7.2. Upplysningstidens lagkodifikationer

Naturrättsläran låg till grund för de stora lagsamlingar som utkom i en rad europeiska länder. Dessa naturrättskodifikationer påverkades av den konkreta situationen i varje land och blev därför olika. I Preussen och Österrike var det de upplysta despoterna som låg bakom kodifikationerna. Frankrike däremot behövde en revolution för att få sin Code Napoléon.

I Preussen utkom 1794 "Allgemeines Preussisches Landrecht". Det var en samlingskodifikation och omfattade alla rättsområden, civilrätt, statsrätt, förvaltningsrätt och straffrätt. Processrätten utkom i en särskild del "Allgemeine Gerichtsordnung für die preussischen Staaten" 1793. Den byggde på gällande rätt i de olika delarna av landet och "det naturliga förnuftet". Lagen utgick ifrån långvariga förarbeten och skulle ena landet. Den var mycket detaljerad och innehöll 17.000 paragrafer. Domaren var bunden av lagen och något utrymme för egen tolkning fanns inte. Uppstod det tveksamheter, om hur lagen skulle tolkas, fick man vända sig till en lagkommission. Lagboken uppfyllde däremot inte egalitetsprincipen att alla skulle vara lika inför lagen. Man utgick fortfarande från ståndssamhället och det fanns skilda regler för de olika stånden. Denna lagsamling inspirerade andra europeiska länder till att skriva egna kodifikationer, eftersom den omfattade alla rättsområden.³⁸

I Frankrike krävde revolutionsförfattningen 1791 att en ny lagbok skulle utarbetas. Resultatet blev Napoleons fem lagböcker - "les cinq codes" som innehåller summan av den demokratriska revolutionens framsteg. Med denna lag ville man skapa rättsenhet och rättssäkerhet. Lagen är visionär och betonar frihet och jämlikhet. Den bygger på förarbeten sedan Ludvig XIV:s tid. Napoleons fem lagböcker är en separatkodifikation. Den består av Code civil 1804, Code de procedure 1806, Code de commerce 1807, Code d'instruction criminelle 1808 och Code Pénal 1810.

Code civil är uppdelad i tre böcker. Den första, personrätten, utgår från principen om allas likhet inför lagen. Den andra boken behandlar sakrätten. Den vill främja tryggheten i äganderätten till fast egendom och fullständig frihet att använda den. Den tredje lagboken reglerar förvärv av rättigheter d.v.s. egendomsförvärv, arvsrätt och obligationsrätt. Code civil bygger på allmänna principer, inte ingående reglering av varje ämne. Trots detta är den så tydligt och åskådligt formulerad att lagens demokratiska grundprinciper inte går förlorade. Lagen bygger fortfarande till stor del sitt materiella innehåll på den romerska rätten. Den visar att en lagstiftare aldrig kan frigöra sig från gångna tiders rättsarv och är fortfarande de romanska folkens gemensamma rättskälla. Det är den lagbok som fått störst inflytande på andra länders lagstiftning.

Även i Österrike utkom 1811 en separatkodifikation "Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch". Det är en privaträttslagbok, som innehåller personrätt, sakrätt och obligationsrätt.³⁹

7.3. Den ekonomiska lagstiftningen i Sverige

I Sverige hade vi 1734 års lag. Den vilade på historisk grund och förarbeten sedan lång tid tillbaka. För första gången fick vi nu i Sverige en gemensam lag för landsbygden och städerna, men bestämmelserna för dem var inte lika. Den innehöll civil-, straff- och

processrätt, men saknade mycket av allmänna rättsprinciper, allmän civilrätt och allmän straffrätt. Man använde sig där av rättspraxis.⁴⁰

1734 års lag saknade även förvaltningsrättsliga regler, eftersom man ansåg att dessa förändrades alltför ofta och därmed inte passade i den allmänna lagen. Den måste därför kompletteras med förordningar och kommentarer. Näringslivet och ekonomin styrdes under frihetstiden av noggranna merkantila regleringar. En man som vände sig mot alla de regler som fanns vid mitten av 1700-talet var den reformvänlige Anders Chydenius, prästson från Finland. I "Källan till Rikets Wan- Magt " 1765 skrev han följande "Reglementen, ordinantier, exklusiva privilegier, allahanda förbud - ända till en uppenbar avundsjuka stater och medborgare emellan - äro de steg, varigenom Sverige beslutit nå höjden av sin lycka". Vidare fortsätter han "Naturen själv strider däremot och visar, att intet annat än frihet och människokärlek äro de rätta byggningsämnen, som giva samhällen styrka och anseende".⁴¹

Förändringarna i ståndssamhället och nya idéströmningar utifrån påverkade så småningom rättsutvecklingen i Sverige. Naturrättsinflytandet ökade, individen stod i centrum och de ekonomiska och de praktiska kraven betonades. Krav på frihet, rättssäkerhet, jämlikhet och äganderätt ställdes inom statsrätten, privaträtten, straffrätten och processrätten.

Gustav III var genom sin lärare Carl Fredrik Scheffer väl insatt i de ekonomiska frihetsidéerna. Under 1770-talet, då Scheffer och Liljenkrantz hade ansvaret för näringslagstiftningen, försökte de genom en rad reformer styra utvecklingen i samhället: skråreformen 1773, den inre spannmålshandelns frigivande 1775 och 1780 och meddelande av stadsprivilegier utan näringstvång från och med 1779. Vid franska revolutionen gick man betydligt längre. Där förbjöd man skråväsendet och tog bort alla inre tullar och indirekta skatter.

När Gustav IV Adolf, 18 år gammal, tillträdde tronen var statsfinanserna efter Gustav III:s ryska krig inte de bästa. Av den nya regeringen krävdes sparsamhet och stimulans av näringslivet. Kungen var mycket mån om näringslivet. Han ville att vi skulle förädla våra egna råvaror så långt som möjligt och importera så lite som möjligt. Lyxvaror belades med importförbud eller höga tullar. Flera förordningar utfärdades som skulle underlätta för näringslivet, t.ex. ny konkurslag 1798 och reviderad tulltaxa 1799, men det var framförallt jordbruket, den viktigaste näringen, man genom reformer försökte styra. Där fortsatte man att betona den fria enskilda äganderättens betydelse för framsteg.⁴²

7.4. Familjerätt

Inom äktenskapsrätten skedde det fram till 1810 inga större förändringar. Kraven på jämlikhet gjorde att kvinnans ställning stärktes även i Sverige. Vid skilsmässa var det enligt 1734 års lag inte längre domkapitlet utan de allmänna domstolarna som hade hand om ärendet. Fortfarande kunde man endast få skilsmässa vid hor och förlöpande. Detta ledde till att man som orsak till att man ville ha skilsmässa angav hor som skäl, även om det inte förekommit. Den förfördelade maken lämnade in stämning till domstolen, som i sådana fall dömde till äktenskapsskillnad. Domkapitlet utfärdade sedan skiljebrev.

När man ville ha skilsmässa på grund av hat och bitterhet mellan makar kunde K.M:t bevilja dispens. Möjligheten att få skilsmässa denna väg ökade under den gustavianska tiden men lagstadgades först 1810. De allmänna domstolarna kunde nu döma till äktenskapsskillnad av samma orsaker som K.M:t givit dispens till tidigare t.ex. landsförvisning, livstidsstraff och

verklig galenskap. Möjlighet att söka dispens hos kungen fanns kvar och kunde medges vid t.ex. dödsdom, slöseri, dryckenskap, våldsamt sinnelag samt avsky och hat mellan makarna. Vi påverkades av upplysningsfilosoferna som ansåg att äktenskapet var ett vanligt juridiskt kontrakt och därför kunde upplösas när kontrahenterna var överens.⁴³ Kyrkan hade fortfarande kvar en del makt. I Sverige skulle det dröja länge innan vi fick en så liberal syn på skilsmässa att äktenskap kunde upplösas på grund av att makarna var eniga om det.⁴⁴

När man tittar på kvinnans ställning i Frankrike ser man att mannen har en stark position i familjen även efter franska revolutionen. Mannen ska beskydda hustrun men hustrun är skyldig att lyda honom. Det är mannen som bestämmer över barnen tills de är myndiga. Kvinnan har dock rätt till skilsmässa eftersom äktenskapet ingår bland de civila kontrakten. Dessutom har kvinnan i Code civil fått lika arvsrätt och giftorätt som mannen.⁴⁵

I Sverige var kvinnan under denna period inte likställd med mannen vid arv. De hade olika arvsrätt, brodern hade rätt att välja vilken lott av den fasta egendomen han ville ha, tagelott. Den som ägde större delen i en fastighet hade efter värdering rätt att lösa ut de andra.⁴⁶ Lagkommittén ville 1826 införa lika arvsrätt för söner och döttrar men först 1845 gick det igenom. Genom samma kungliga förordning fick kvinnan också samma giftorätt som mannen med vissa undantag. Brodern behöll sin rätt till tagelott och ägde lösningsrätt. Därför var det oftast brodern som övertog den fasta egendomen på landet.⁴⁷

7.5. Fideikommissen

Adelns ensamrätt till de skattefria säterierna och inrättandet av fideikommissen passade inte in i ett jämlikt samhälle. Termen fideikommiss kommer från den romerska rätten. Där innebar Fidei commissum att ett gods i förtroende överlämnades till en person, som sedan i sin tur ålades att föra över den till en annan person. I Tyskland utvecklades under 1500-talet, troligen efter spansk förebild, familjefideikommissen. Dessa skapades genom att en testator i ett fideikommissbrev fastställde en detaljerad successionsordning om hur egendomen skulle gå i arv bland avkomlingarna i en viss släktgren. Oftast var det den äldste sonen som fick ta över och man utgick ifrån att egendomen inte fick säljas eller tillfalla någon gäldenär.⁴⁸ I Frankrike talade redan Montesquieu för att de skulle bort. De innebar ett privilegium och borde därför avskaffas. Efter den franska revolutionen upphävdes fideikommissen och inrättandet av nya förbjöds, vilket senare skrevs in i Code civil 1804. Napoleon kom senare att tillåta fideikommiss. Även i Tyskland tillät man införandet av dem, men förbjöd dem åter i flera stater 1850.⁴⁹

Det var svenska officerare som efter krigstjänst i Tyskland tog med sig seden att inrätta fideikommiss till Sverige.⁵⁰ Rätten att utfärda fideikommissbrev härstammar hos oss från testamentsstadgan 1686 som sade att man fick upprätta testamente "med eller utan villkor". Denna lag ändrades inte i 1734 års lag. Vem som helst kunde upprätta fideikommiss i fast eller lös egendom. När det gällde fast egendom var det endast avlingsjord, ej arvejord man fick testamentera bort på detta sätt. Även om många redan 1734 var emot fideikommissen och ansåg den orättvis mot de övriga syskonen, fick inrättandet av dem under 1700-talet stor spridning, inte bara hos adeln utan även bland borgarna.⁵¹

Lagkommissionen arbetade för en ändring av lagen. Justitierådet Gabriel Poppius var där 1806 sysselsatt med att utarbeta ett förslag till en allmän lagförklaring om testamente och fideikommiss, men blev avbruten av annat arbete. Riksdrotsen arbetade vidare med

fideikommissfrågan och hoppades att de till slut skulle upphöra. Något förslag utarbetades troligen inte.⁵²

I Sverige fortsatte frågan att debatteras vid 1809 års riksdag. Vi ville liksom övriga Europa följa fysiokraternas råd om hur jordbruket, den viktigaste näringen, skulle skötas. Fideikommisen passade inte att ha kvar när alla skulle vara lika inför lagen och "Envar ha frihet att förvärva all slags jord genom laga fång". Lagutskottet tyckte att fideikommisen inte längre var till gagn för vare sig egendomen eller samhället. De ville genom ett tillägg till 1734 års lag begränsa tiden för bortgivandet av fast egendom till förste emottagaren och dess makas livstid. När ständerna skulle höras i frågan var bönderna för förslaget, prästerna tyckte inte det var någon väsentlig fråga, bland borgarna fanns det en del som var emot förslaget, men det var framförallt hos adeln diskussionen blev livlig. Där fanns sedan lång tid tillbaka en liberal grupp, som var för reformer och i jämlikhetens och i franska revolutionens anda ville ha bort ensamrätten till säterier och fideikommisen. De ansåg att dessa privilegier utgjorde ett hinder för fortsatta liberala reformer i Sverige. Maclean var en de mest engagerade, vilket hans yttrande bekräftar, "Det finnes ta mig t-n dj-r ej en skynt af liberalité hos alla dessa. Alla fideikommissarier, min kusin, äro odugliga människor!". Resultatet av omröstningen blev att adeln inte biföll förslaget. Det gick trots detta igenom eftersom de andra ständerna var för reformen. Poppius, som arbetat med frågan, fick nu som ledamot i HD vara med om att styrka laggändringen. Hans yttrande, "Änteligen hade upplysningen om det verkligen nyttiga och gagneliga för samhället hunnit genomtränga även de tjockare Moln av Seclers fördomar och misstag" visar att han var mycket nöjd med beslutet.⁵³ År 1810 upphävdes även den ensamrätt som adeln haft att äga säterier. Efter det att vi i Sverige 1845 fick lika arvs- och giftorätt kom frågan om de gamla fideikommisen skulle få finnas kvar åter upp vid 1856-58 års riksdag. Endast bönderna ville denna gång ha bort dem.

Danmark fick i sin grundlag 1849 inskrivet ett förbud mot fideikommiss och att en lag skulle utfärdas i vilken de som fanns kvar skulle övergå till fri egendom. På 1860-1870-talen fortsatte diskussionen där. Genom att höra samtliga rättsägare och få dess medgivande, ville man bestämma att fideikommisen skulle bort. Liknande diskussioner fördes i Sverige men först 1963 kom den slutliga lagen om avvecklingen av fideikommiss.⁵⁴

7.6. Gustav IV Adolf stiftar ny lag genom lagförklaringar

Gustav IV Adolf använde sig vid detta reformarbete inte av lagstiftning eftersom det krävde ständernas medgivande. Riksdagen var kungen rädd för att inkalla p.g.a. den franskvänliga oppositionen. Regeringsformen sade däremot inte något om lagförklaringar. Därför ansåg man att det tillkom kungen rätten att utfärda sådana. Detta begagnade sig Gustav IV Adolf i stor utsträckning av. I ett antal viktiga ärenden stiftade han genom lagförklaringar i verkligheten ny lag. Detta skedde i ett stort antal frågor framför allt i civilrättsliga ämnen 1801, 1805 och 1807. Genom tolkning av lagen och analogislut åstadkom man förändringarna. Kungen var mån om att det inte skulle se ut som om han själv ensam stiftade ny lag. År 1805 lät han därför i protokollet särskilt anteckna, att han avvisade ett förslag till förändring, då det innebar ändring av lag. Kungen ville på detta sätt få dokumenterat att han ej gick med på att skapa ny lag utan att höra ständerna.⁵⁵

7.7. Lagkommissionens arbete

Alla lagförklaringar som fanns som komplement till den allmänna lagen gjorde den svåröverskådlig och svår att döma efter. Det blev Lagkommissionens uppgift att bringa

ordning i detta. Lagkommissionen (LK) bestod från början förutom ordförande av åtta medlemmar. För det mesta var två medlemmar från Svea hovrätt och två från Stockholms rådhusrätts ledamöter samtidigt medlemmar i LK. Lagkommissionen hade till uppgift att avge utlåtande om lagens rätta mening och ge sin syn på ny lagstiftning. K:M:t överlämnade de förfrågningar de fick från olika ämbetsmyndigheter till LK och de lagförklaringar de sedan avgav överensstämde för det mest med LK:s utlåtande. För att alla skulle få kännedom om deras yttranden trycktes de i sex band 1737-1798.

Även Justitierevisionen som svarade för rikets högsta domsrätt, och fram till 1772 ofta hade mycket liten juridisk kompetens, kunde fråga lagkommissionen till råds. Ivar Nylander har funnit att de sällan använde sig av denna möjlighet. Anledningen till att LK ej tillfrågats av justitierevisionen i större utsträckning, tror Ivar Nylander beror på att det faktiska avgörandet i justitieärende tillkommit nedre justitierevisionen. Revisionssekreterarna där hade juridisk kompetens. Meningsskiljaktigheter inom justitierevisionen eller nedre justitierevisionen var troligen oftast orsaken till att LK tillfrågades. Mellan åren 1785-1791 fungerade kommissionen ej, men därefter hade den som tidigare ett viktigt inflytande på den svenska rättsutvecklingen.⁵⁶

7.8. 1807 års lagsamling

I juli 1806 fick lagkommissionen av K:M:t i uppdrag att granska och sammanställa det stora antal förordningar som fanns i en lagsamling. Den man som kom att spela den största rollen vid detta arbete var Gabriel Poppius. Han kom från Finland och hade där undervisats av den skicklige juristen Calonius. Först 1801 kom Poppius till Sverige och fick här tjänstgöra som föredragande i Högsta domstolen. Genom riksdrotsen blev han anlitad för en mängd uppdrag bland annat i lagkommissionen. 1804 började Poppius sitt arbete i kommissionen. I ett brev till Calonius skriver han med anledning av sitt arbete där "Lagvetenskapen i vårt land synes ej vara synnerligen odlad. Det vore dock önskeligt om man igenkände och erkände bristerne".⁵⁷

Bristerna i lagverket hade framkommit vid arbetet med författningssammandraget i Skåne. Poppius fick 1806 tillsammans med lagmännen Flinck och Klinteberg av K:M:t i uppdrag att under riksdrotsens ledning granska alla kompletterande stadgar och förordningar som utkommit efter 1734. Orsaken till att detta arbete skulle utföras var att lagen skulle översättas till tyska. Gustav IV Adolf införde vid det tyska rikets upplösning 1806 den svenska statsförfattningen och de svenska lagarna i Pommern. Eftersom lagen blivit så svår att överblicka krävdes det en genomgång. Både 1734 års lag och 1807 års lagsamling översattes till tyska.⁵⁸

Lagkommissionens uppgift var att ta upp sådana fall där man dömt olika på grund av oklarhet i lagar och författningar. De skulle sedan i sin tur göra en bedömning av frågan. Poppius hade det största ansvaret för arbetet med detta betänkande som blev grunden till 1807 års lagsamling. Kungen var mycket nöjd med arbetet och uttryckte genom regeringen sitt gillande. Poppius tilldelades Nordstjärneorden av kungen för sitt arbete. 1807 års lagsamling, även kallad Lex Poppia, var enligt Schlyter det mest betydelsefulla arbete lagkommissionen haft i uppdrag att utarbeta sedan 1734 års lag. Wedberg invänder i sin bok om Gabriel Poppius att det denna gång endast var lagförklaringarna lagkommissionen arbetat med, men erkänner samtidigt att det var ett betydande arbete.⁵⁹

Under arbetet med lagsamlingen märkte Poppius att de olika expeditionerna inom författningsverket saknade det samarbete som behövdes för att det skulle bli ordning. Poppius

efterlyste en instans, t.ex. lagkommissionen med två permanenta medlemmar vilka tog emot alla domslut som avvek från lag eller rättspraxis. När något skulle beslutas skulle de två ledamöterna föredra ärendena för hela kommissionen. De skulle även trycka det som behövdes.⁶⁰

1734 års lag som man från början ansett vara en "allmän beständig och oryggelig Sveriges lag" hade som framgång blivit föråldrad. Den motsvarade inte upplysningstidens krav på enkla och lättförståeliga regler och systematik. 1807 års lagsamling visade att det fanns ett behov av lagreformer men det skulle dröja till efter 1809 innan kodifikationstankarna nådde oss. Fram till dess fyllde 1807 års lagsamling en viktig funktion. Lagkommissionen fortsatte sitt arbete fram till riksdagen 1809-1810.

År 1811 tillsattes en lagkommitté, som fick i uppdrag att utarbeta ett förslag till allmän civillag och ett till allmän kriminallag. Liksom i Frankrike och Preussen gavs allmänheten möjlighet att yttra sig över lagförslagen. Lagkommittén ville med lagens hjälp förändra samhället och införa liberala idéer. De hämtade sin inspiration från Code civil och Code Pénal. Deras förslag till civillag sändes 1826 på remiss till Högsta domstolen (HD) och rikets tre hovrätter. HD tyckte att förändringarna var för omfattande och att man tagit för stort intryck av de napoleonska lagarna. Det var samma kritik som framfördes av den historiska skolan i Tyskland när de där ville ta efter det franska sättet att stifta lag. Vi fick liksom där en kodifikationsstrid mellan de liberala och de konservativa vilket hindrade tillkomsten av en svensk kodifikation efter europeisk modell.⁶¹

8. Förvaltningen under den gustavianska perioden

Redan under ständerväldet fanns det en misstro bland folket mot ämbetsmännen och statsförvaltningen. Förvaltningens uppgift var att skapa ett fungerande samhälle men många tyckte att den var ineffektiv och man misstänkte mutor. Genom tryckfrihetsförordningen 1766 fick medborgarna möjlighet att ta del av myndigheternas protokoll och domstolarnas domar. Det var inte bara i Sverige man var missnöjd med ämbetsmännen. Fysiokraterna i Frankrike vände sig mot att staten i detalj skulle styra ekonomin och samhället. Statens uppgift i ett riktigt bra samhälle skulle vara mycket liten, men för att skapa ett sådant samhälle behövdes först en stark centralstyrd stat som leddes av en upplyst monark. Denne monark skulle tillsammans med snillen och vetenskapsmän leda landet och stifta lagar som gjorde att medborgarna fick det bra. Tryckfriheten skulle ge folket möjlighet att klaga på orättvisor och misskötsel.⁶²

Gustav III ville gärna vara den upplyste monark som fysiokraterna talade om. De missförhållanden som fanns på flera håll inom förvaltningen ville han genom bättre instruktioner och kontroll få bort. Han hade under sin Eriksgata märkt att ämbetsmännen ibland saknade utbildning och inte alltid följde gällande lagar. Mellan åren 1773-1775 genomförde han därför räfsten mot Göta hovrätt som blev populär ibland allmänheten.⁶³ Den tryckfrihetsförordning han utfärdade 1774 betonade ytterligare kontrollen av ämbetsmän och domare. Fredrik II av Preussen, en annan upplyst monark, ställde vid samma tid sina domare till svars vid "Müller Arnold processen".⁶⁴

Vid riksdagen 1789 fick Gustav III genom Förenings- och säkerhetsakten rätt att förändra förvaltningen på det sätt han själv ville. Kungen kunde tillsätta och avsätta ämbetsmännen som han önskade. Många av dessa ämbetsmän tillhörde adeln. Bland dem växte oppositionen mot kungen. Gustav III hade många bra idéer på förändringar av förvaltningen, men hans vilja

att själv behålla all makt hindrade deras förverkligande. Det saknades som Liljenkrantz skrev översikt och sammanhang.

De förbättringar inom den högre administrationen som Gustav III genomförde syftade till att effektivisera behandlingen av angelägna ärenden inom förvaltningen. Till sitt förfogande ville han ha kompetenta ämbetsmän, gärna utanför adeln. Likheter med situationen i Danmark är slående. Där skedde under Johann Friedrich Struensees korta period 1770-1772 också dramatiska förändringar. Struensee var Kristian VII:s livläkare och fungerade som Danmarks verkliga regent. Han införde tryckfrihet, upphävde dödsstraffet för grov stöld och förbjöd tortyr. Administrationen förbättrades, onödiga ämbeten avskaffades, sparsamhet inom de statliga verken infördes och näringslivet fick större frihet.⁶⁵ Han gick emellertid alltför hänsynslöst fram och fick många fiender bland adeln speciellt i Köpenhamn. Både Sverige och Danmark styrdes genom envælde och ville utifrån upplysningstidens krav reformera samhället till det bättre. För att nå sina mål manipulerade Struensee och Gustav III sig till makt vilket gick ut över adeln och ämbetsfolket. För detta straffades de med döden!

Förmyndarregeringen och senare Gustav IV Adolf försökte fortsätta det reformarbete Gustav III påbörjat. De ville framförallt förenkla, förbilliga och effektivisera förvaltningen. Konseljer hölls regelbundet och de som deltog var ofta desamma. Protokoll fördes om än kortfattat. Kammarrevisionen fick en ny organisation och bytte 1799 namn till Kammarrätten. Den spelade en viktig roll vid kontrollen av uppbörd och rannsaking och dom av ämbetsmän som inte skött sig.⁶⁶

9. Förenings- och säkerhetsaktens och andra rättsliga reformers betydelse för bönderna och jordbruket

9.1. Böndernas situation i Frankrike och Sverige

Det var borgarna som startade den franska revolutionen 1789, men det hade varit ändå mer befogat om bönderna gjort det. Trots att de utgjorde åttio procent av befolkningen fick de inte sända någon representant till riksdagen som Ludvig XVI den 1 maj 1789 kallade till när det saknades pengar i statskassan. De flesta av bönderna var arrendebönder och arbetade under mycket orättvisa förhållanden. De gjorde dagsverken till godsägarna och betalade särskilda avgifter till dem när de t.ex. skulle mala mjöl och hugga ved. Till staten betalade de 53 procent av det de producerade för egen del, till kyrkan 14 procent. Dessutom fanns det ett flertal indirekta skatter t.ex. saltskatt, vinskatt och ölskatt. Böndernas uppror en vecka efter Bastiljens fall var inte bara en följd av borgarnas revolution. Det var även en konsekvens av de dåliga förhållanden som de levde under. Resultatet av deras uppror blev att nationalförsamlingen upphävde feodalsystemet och därmed också livegenskapen. Allt detta ledde i sin tur till en betydande jordreform och att antalet jordägare från 1789 till 1795 fördubblades.⁶⁷

I Sverige var det Gustav III som när han behövde pengar till kriget mot Ryssland kallade till riksdag våren 1789. Vid denna genomdrev Gustav III mot adelns vilja och med hjälp av de tre övriga stånden "Förenings- och säkerhetsakten". Denna innebar för kungen att han blev nästan enväldig, för adeln att den förlorade de flesta av sina privilegier, men de övriga stånden framför allt bönderna fick det betydligt bättre.⁶⁸

Sverige och Frankrike stod under 1700-talet varandra mycket nära. Betydelsen för jordbruket av den privilegieutjämning, som nu samma år med så olika metoder genomfördes i dessa båda

länder, hade redan tidigt under 1700-talet betonats av en grupp franska ekonomer som kallade sig fysiokrater. Enligt dem var jordbruket den enda "skapande näringen" som samhället vilade på. Mirabeau betonade att staten borde hedra och ära bönderna och deras näring, annars skulle dessa söka sig från landsbygden och därmed övergå från den närande klassen till de tärande. Fysiokraterna påpekade att man för att jordbruket skulle utvecklas så bra som möjligt måste ta bort privilegier och skatter och låta det utvecklas fritt. Ägandet av jorden måste innefatta full dispositionsrätt. För att genomföra dessa förbättringar för det enkla folket behövdes enligt dem en stark upplyst monark. Det som Gustav III vid sin statskupp 1789 åstadkom för bönderna var alltså helt i fysiokratisk anda och fick stor betydelse för jordbrukets utveckling.⁶⁹

1700-talet präglades av ett starkt intresse för jordbruket. Det var den viktigaste näringen och hade därför stor betydelse för inkomsten i landet. Vid slutet av 1700-talet bodde nittio procent av befolkningen utanför städerna. Den fysiokratiska principen "la terre est l'unique source des richesses" vann gehör även i Sverige och ledde till både tekniska framsteg och rättsliga reformer t.ex. spannmålshandelns frigivning 1775. Jorden var modernäringen och Gustav III påpekade dess betydelse för landet i instiftelsebrevet till Vasaorden 1772 med orden "nu mera och i detta uplysta tidevarf ingen twifwel derom hyses, at ju Åkerbruket är den första och wäsenteliga grundwalen till all wälmåga".⁷⁰

Under 1700-talet fanns det i Sverige tre ungefär lika stora grupper av bönder: skattebönder, kronbönder och frälsebönder. Även om det inte när det gällde den sociala eller ekonomiska ställningen var någon större skillnad hade skattebönderna den starkaste besittningsrätten. Någon verklig äganderätt rörde det sig inte om men skattebönderna hade börsrätt, vilket innebar att bondens släktingar hade rätt att lösa till sig gården om han sålde till någon utom släkten. Det var fortfarande bara adeln som hade full äganderätt till jorden. De lägre stånden hade endast nyttjanderätt till marken. Att den delade äganderätten, Dominium-läran, ännu gällde framstod tydligt vid 1734 års riksdag.⁷¹ Bönderna ville då få infört i lagen att de skulle ha rätt att jaga småvilt på sina hemman. Detta motsatte sig adeln och eftersom det rörde sig om ändring av privilegier som krävde att alla stånden var eniga gick det ej igenom. Slutresultatet blev att jaktförbudet fanns kvar men det skrevs inte in i lagen. Bönderna hoppades därmed att det skulle bli lättare att ta bort senare.⁷²

Man var emellertid medveten om att en ändring av äganderätten var viktig. År 1774 betonade t.ex. kammarkollegiet vikten av att jordbrukaren fick sin avskilda lott i både skog och mark att nyttjas endast för egen del med full säkerhet i besittningen.⁷³ Bönderna själva hade vid flera riksdagar i slutet av 1700-talet krävt full äganderätt över sin mark men verklig äganderätt av jord var fram till 1789 förbehållet de privilegierade grupperna.⁷⁴

9.2. Förenings- och säkerhetsakten

Den 21 februari blev ständerna av kungen kallade till plenum plenum på rikssalen. Gustav III framhöll där betydelsen av att förmåner och rättigheter fick en jämnare fördelning mellan stånden. Efter sitt tal läste han upp Förenings- och säkerhetsakten och frågade om de ville antaga den. De flesta inom adeln svarade nej, de flesta av prästerna teg men böndernas ja var så högt och tydligt att de andras svar ej hördes. Kungen fann akten antagen, vilket innebar en seger för både honom och bönderna. Bönderna var på det klara med att de med sitt ja gjorde kungen nästan enväldig men de förmåner de fick i utbyte kunde de inte få utan kungens hjälp.⁷⁵ Från kungens sida var genomförandet av äganderätten för bönderna inte bara ett politiskt

spel. Han ansåg liksom fysiokraterna att den var viktig för jordbrukets utveckling, vilket han framhöll i sin motivering till lagen.⁷⁶

Den Kungliga förordningen 21 februari 1789 har kallats "bondens frihetsbrev" även om det inte fick formen av ett privilegiebrev. Det utkom istället som tre olika författningar. Dessa var "förenings- och säkerhetsakten, förordningen angående kronohemmans försäljning till skatte samt de förmåner och villkor, varunder skattehemmanen hädanefter skola innehavas och slutligen Kungl. Maj:ts försäkran och stadfästelse å svenska och finska allmogens rättigheter".⁷⁷

Genom Förenings- och säkerhetsakten försvann de flesta av adelns privilegier när det gällde frälsejord. "Alla stånd fingo lika rätt att förvärva och besitta jord, med undantag för adelns räkning endast beträffande säterier" s.k. ypperligt frälse vilka var skattefria. Även bergsmanshemman fick bara ägas av bergsmän som ett skydd mot uppköp av brukspatroner.⁷⁸ Eli F. Heckscher påpekar att det i Sten Carlssons bok, "Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700-1865", står att bönderna 1772 innehade 1 procent av frälsejorden efter mantal räknat och i början av 1800-talet 11 procent. De hade alltså väsentligt ökat sin andel av frälsejorden medan prästernas och borgarnas andel tvärt om minskat något. Inte bara deras ekonomiska utan även deras sociala ställning i förhållande till de andra stånden hade förbättrats.⁷⁹

Nu tilläts åter skatteköp vilket betydde att kronobönderna genom att betala en mindre avgift till kronan blev skattebönder. En mängd kronobönder köpte nu sina hemman. De begagnade sig av rätten som sa att "ett lika fritt folk bör äga lika rätt".⁸⁰ Detta ledde till att nästan all kronojord vid mitten av 1800-talet överförts till skattejord. Skatte och skattefrälsbönderna fick "uti alt lika orubbelig ägande och lika fri dispositionsrätt som frelseman öfwer frelse-hemman enligt Privilegier, Lag och Författningar".⁸¹ Med andra ord fick de lika stor äganderätt och dispositionsrätt över sitt skattehemman d.v.s. skog och mark, fiske, jakt och djurfångst som frälsemannen hade över sitt frälsehemman.⁸² Kronobönderna fick om de skötte sina åtaganden också ärftlig rätt till sina hemman.⁸³

När det gällde försäljning av gården utanför släkten behövde bonden ej längre först hembjuda den till kronan. Den gamla föreskriften att skattehemman som ej under tre år betalt skatt "skattevrak" skulle tillfalla kronan upphävdes. Skattebönderna befriades också från bestämmelserna om hävd, byggnadsskyldighet och husesyn.⁸⁴ De fick anställa så många drängar och pigor de behövde oberoende av hemmanets storlek. Trots detta var det bondens familj som utträttade det mesta arbetet.⁸⁵ Frälsebönderna som bestod av adelns arrendatorer, landbor och torpare fick inte några större förmåner 1789, eftersom adeln ägde frälsejorden med äganderätt. De var inte valbara till riksdagen och saknade rösträtt.⁸⁶ Vid riksdagen i Norrköping 1800 blev det dock en förändring. Då bestämdes i Kungliga förordningen angående städsel och lega av jord på landet, att ingångna kontrakt mellan jordägare och arrendatorer ej kunde brytas vid försäljning. Denna arrendelagstiftning gällde emellertid inte fideikommissen och inrättandet av dessa hade ökat eftersom adeln på så sätt hindrade bönderna från att köpa frälsejord.⁸⁷ Detta privilegium stred mot upplysningens tankar att alla skulle vara lika inför lagen och ha rätt att köpa all slags jord på lagligt vis. I Frankrike upphävdes fideikommissen och inrättandet av nya förbjöds 1792.

Bland allmogen var delningen av arvet på flera arvingar ett problem som antingen ledde till en alltför stor delning av jorden eller skulder för att kunna lösa ut medarvingarna. Gustav III framlade i en proposition till 1786 års riksdag förslag om hemmansvärdering vid arvsskiften

med förmånsrätt för äldste sonen till inlösen för att undvika hemmansklyvning. Detta förslag till bondens fideikommiss avslogs av stånden.⁸⁸

De svenska bönderna var före 1789 inte som de franska bönderna livegna. De var representerade i riksdagen, även om de inte var likaberättigade med de övriga stånden, men det de framförallt saknade var verklig äganderätt till den jord de odlade. Adelns starka opposition mot kungen gjorde att han behövde böndernas hjälp för att få pengar till att fortsätta kriget mot Ryssland. Den privilegieutjämning som blev en följd av kungens statskupp fick stor betydelse för bondeklassen i både Sverige och Finland. I Finland kvarstod förenings- och säkerhetsakten som grundlag ända till 1919. Enligt den finske historikern Jutikkala skulle hälften av de finska bönderna annars fortsatt att vara kronans arrendatorer, de övriga skulle varit mycket beroende av myndigheterna.⁸⁹

9.3. Varifrån fick Gustav III idéerna till privilegieutjämningen?

Genom sin lärare och vän Carl Fredrik Scheffer var kungen väl insatt i de franska fysiokraternas tankar och följde noga utvecklingen i Frankrike. Mauritz Bäärnhjelm ifrågasätter emellertid att inspirationen kommer därifrån. Istället pekar han på att drottningen Sofia Magdalena var ifrån Danmark och att kungen vid sitt besök där hösten 1787 talat mycket med den ledande danske statsmannen Bernstorff. Denne hade på sitt eget gods genomfört betydande reformer för bönderna.⁹⁰ I Danmark hade uppmärksamheten tidigare än i Sverige riktats mot de ekonomiska frågorna. De styrande stördes där inte som i Sverige av en allt starkare opposition. Redan 1757 tillsattes i Danmark en kommission som arbetade för att utskifta jord till bönderna. Trots att bönderna genom Stavnsbaandet (upphävdes 1788) från början var livegna, genomfördes under kronprins Frederik statliga reformer inom jordbruket som gjorde att skiftena gick betydligt snabbare än i Sverige.⁹¹ Som ett litet bevis på att inverkan kom från Danmark påpekar Mauritz Bäärnhjelm, att frälsebönderna och torparna varken i Sverige eller i Danmark fick del av bondereformerna.⁹²

Det som sist men inte minst påverkade privilegieutjämningen var samhällsutvecklingen. Adeln och prästerna hade förlorat i betydelse. Sverige hade under 1700-talet förborgerligats. Allt fler var skrivkunniga och impulser utifrån nådde oss genom litteratur och resor. Gustav III verkställde genom förenings- och säkerhetsakten en rad reformer som låg i tiden.⁹³

9.4. Jordrättsreformer

1789 års reform följdes av en rad nya reformer som alla ville göra det bättre för bönderna och främja säkerheten i jordbesittningen. Gränsen mellan äganderätt och nyttjanderätt var i 1734 års lag inte tillräckligt tydlig. Nu stärktes den individuella äganderätten på bekostnad av nyttjanderätten. År 1800 förbjöds rätten att upplåta fastighet med nyttjanderätt (jordlega) för all framtid. Även möjligheten att sälja fastighet med förbehåll att i framtiden få köpa tillbaka den försvann 1810. Äganderätten blev därmed tydligare och det innebar att man kunde använda jorden som kreditunderlag. Bonden kunde in-teckna sin jord vilket hade stor betydelse för hans möjligheter att utveckla jordbruket. Hypoteksväsendets framväxt blev en följd av detta.

Lagfartstiden och därmed tiden att väcka börsanspråk förkortades eftersom den försämrade skötseln av jordbruket under lagfartstiden. När arvejord såldes dröjde det tidigare ett par år innan köparen fick lagfart och säker besittningsrätt på grund av börsrätten. Denna förkortades nu till cirka ett år. För att göra säkerheten i äganderätten så bra som möjligt

bestämdes i 1798 års konkursstadga att inteckning inte fick beviljas förrän fastighetsägaren sökt uppbud.⁹⁴

En fråga som också innebar osäkerhet i fastighetsbesittningen var om det fanns någon begränsad tid för klandertalan för fast egendom. KFkl den 14 maj 1805 utfärdade en författning i vilken man sa att någon sådan begränsning ej funnits men med stöd av analogier från GB införde man ett års preskription samt en tjugoårs preskription räknad från rätte ägarens död. Målet var att skapa säkerhet av en på god tro vunnen äganderätt. I denna fråga ville Poppius ha en grundlig utredning av ämnet och ändring av lagtexten. Då detta krävde ständernas medverkan följde man inte hans förslag.⁹⁵ 1805-års förklaring innehåller dessutom regeln att när lagfart sökes skall förre ägarens åtkomsthandlingar uppvisas och innehållet i dem antecknas i lagfartsprotokollet.⁹⁶

9.5. Skiftena

De viktigaste förändringarna för jordbruket under 1700-talet var skiftesreformerna. I 1734 års lag använde man sig av solskiftesreformen. Den stora ägosplittring detta medeltida skiftessystem innebar gjorde att marken inte kunde odlas rationellt. Överdirektören för lantmäteriet, Faggot införde genom en kunglig förordning 1749 storskiftet. Byn splittrades inte men bönderna fick sina skiften sammanlagda till så få och stora skiften som möjligt. År 1783 stadgades i KF att lantmätarna skulle skifta jorden i två och högst fyra i vardera åker och äng samt ett i utmark. En bydelägare kunde genom sitt skiftesvitsord tvinga de andra till att vara med i skiftet.⁹⁷

Inte heller storskiftet var tillräckligt istället infördes under Gustav IV Adolfs regering enskiftesförordningarna 1803 och 1807. Detta innebar att varje gårds ägor sammanfördes i ett skifte, byarna sprängdes och bönderna flyttade ut till sin gård på sin mark. Ingers vill inte direkt ge Gustav IV Adolf förtjänsten av att jordbruket genomgick så stora förändringar under hans regering även om enväldet underlättade genomförandet av den. Gustav IV Adolfs regering var ett ämbetsmannastyre i likhet med det danska och ämbetsmännen hade stort inflytande över besluten även om kungen var mån om att sätta sig in i de ärenden som föredrogs honom. De ämbetsmän som hade störst betydelse för jordbruksfrågorna var riksdrotsen Wachtmeister och statssekreterare Rosenblad men det var de privata initiativen som banade väg för deras reformer.⁹⁸

Storskiftet och enskiftet pågick samtidigt i landet och det stod var och en fritt att begära den form man ville. I t.ex. Dalarna hade 1802 inget storskifte ägt rum, en jordägare kunde ha sin jord uppdelad på över 300 ställen. Staten bekostade detta skifte som därför kallades det statsunderstödda, men eftersom man inte avsatte så mycket pengar för ändamålet gick det långsamt.

9.6. Enskiftet i Skåne

I Skåne gick det tack vare Rutger Maclean på Svaneholm desto fortare. Han ärvde 1782 Svaneholm och var väl insatt i de reformer som skett i Danmark både när det gällde jordbrukets drift och böndernas ställning.⁹⁹ Där hade redan 1764 den ledande statsmannen Bernstorff på godset med samma namn verkställt enskifte av jorden, upphävt dagsverksskyldigheten och låtit bönderna få ärftlig besittningsrätt till de hemman de brukade. I Danmark utkom 1781 en kunglig förordning att enskifte skulle genomföras och mot slutet av 1780-talet genomfördes de stora "landboreformerna". Där var det regeringen som tog

initiativet till reformen och genomdrev det med storgodsägarnas hjälp. I Sverige var det tvärtom.¹⁰⁰

Danmark låg långt före Sverige på detta område och det är troligt att Rutger Maclean fått sin kunskap därifrån. Svaneholms säteri bestod av både bra åkermark och skog, dessutom fanns där ca 40 bönder som skötte säteriets jordbruk och körslor. Dessa erlade även landgille till godsägaren i form av fjäderfä, råg, korn, havre och en mindre summa pengar. Inget storskifte av ägorna hade genomförts så bönderna hade sin mark utspridd på en 60-70 olika ställen. Detta plus dagsverksskyldigheten gjorde naturligtvis att jordbruket ej sköttes som det skulle. Maclean som ägde nästan hela Skurups socken behövde inte fråga länets myndigheter om lov för att utföra enskiftet. Han bestämde själv att lantmätaren skulle mäta ut 75 kvadratiska landbohemman på vardera 40 tunnland som frälsebönderna skulle flytta ut till. Ungefär mitt på de enskiftade ägorna placerades ett boningshus och en ladugårdsbyggnad. När det var dags att flytta ut till dessa vägrade hälften av bönderna och sade upp sig. De ville varken flytta ifrån bygemenskapen eller betala arrendeavgift istället för dagsverke.

Maclean hade problem att få nya åbor till sina gårdar trots att de fick skattelindring av kungen. Mot slutet av 1790-talet var dock de flesta enskiftena utarrenderade på livstid. Detta berodde till en del på att man vid kriget mot Ryssland ville slippa krigstjänst och därför tog arbete på adelsgodsen. Maclean nöjde sig inte med att genomföra enskifte utan införde också skiftesbruk, vilket medförde välstånd både för honom själv och de arrenderande bönderna.¹⁰¹

Rutger Maclean var en upplyst man som var intresserad av politik och tillhörde oppositionen på riddarhuset. 1789 räknades han som motståndare till kungen och var mycket intresserad av den franska revolutionen. Det verkar dock som om hans intresse för den svalnade när han såg hur den genomfördes. 1792 och 1800 var han inte med vid riksdagarna trots detta lät adeln år 1800 göra en medalj till minne av hans insatser för allmogen. Även i Skåne där flera större jordägare med förundran sett på hans verksamhet erkände man att han lyckats och följde hans exempel. Redan 1783 stod det i lantmäteriförordningen att den som ville bryta ut sin gård från byn hade rättighet till detta. Ofta fick han då nöja sig med att få den sämsta marken, havremarken i utkanten av byn, men genom förädling av denna och inköp av närliggande hemman lyckades flera skapa sig herrgårdar.¹⁰²

Efter Gustav III:s död ville förmyndarregeringen ha in rapporter från landshövdingarna om läget i länen framförallt när det gällde näringslivet. I Skåne var Tage Thott landshövding och eftersom han var vän av Macleans enskifte förordade han bidrag för att detta skulle kunna genomföras.¹⁰³ Ett betänkande som verkar inspirerat av den danska enskiftesförordningen från 1781 utarbetades. Man ville att enskiftet skulle ske på frivillig bas men med statligt understöd. För att sprida upplysning om förbättringar av lantushållet ville man inrätta hushållningssällskap. Det påtalades att flera arbetare utvandrat till Danmark där jordbruksreformen skapat fler arbetstillfällen med högre lön. På Själland arbetade 1802 sextusen svenska lantarbetare. Maclean ansåg att utvandringen berodde på att bönderna på grund av dagsverksskyldigheten hade det så svårt. Deras barn ville inte få det likadant och utvandrade därför. Han tyckte att kungsgårdar skulle avskaffa dagsverksskyldigheten och därmed föregå med gott exempel. Detta genomfördes år 1800. Dagsverksskyldigheten måste bort om enskiftet skulle lyckas.

Fredrik von Rosen som efterträdde Thott var även han för enskiftet. Genom en rad lagstiftningsåtgärder blev 1800-talets början inledningen till en revolution inom det svenska jordbruket. Sommaren 1802 åkte överdirektören för lantmäteriet Eric av Wetterstedt till Skåne

och Danmark för att studera storskiftet och enskiftet. Han var kritisk till hur storskiftet genomförts i Skåne och ansåg att skiftet i Danmark utförts mycket bättre. ¹⁰⁴

Wetterstedt framlade efter detta besök förslag till enskiftesförordningen för Skåne. Han tyckte att det fanns mycket goda möjligheter för det skånska jordbruket att producera spannmål så att det både räckte till det egna landet och export. Förslaget stöddes av riksdrotsen och statssekreterare Rosenblad, den senare föredrog ärendet i konseljen och den 31 mars 1803 stadfästes författningsförslaget. Förordningen i hertigdömet Skåne innebar att om någon i ett byalag begärde att få sina ägor utbrutna och lagda i enskifte, var de andra i byn tvungna att delta i skiftet, skiftesvitsord. Lantmätaren upprättade därefter en karta över byalagets ägor. Gode män (ej bönder) som skulle hjälpa till vid skiftet utsågs, de skulle tillsammans med samtliga grannar göra en gradering av jorden. Skiftet omfattade all bättre jord, s.k. inrösningsjord, övrig jord undantogs. Författningen krävde inte att enskiftet genomfördes av alla i byalaget men lantmätnarna och de gode männen försökte övertyga dem att göra det och en plan för alla upprättades. De hemman som hade de bästa byggnaderna och trädgårdarna fick bo kvar i byn. Den som fick sämre jord kompenserades med större areal och viss tids understöd av grannarna. De som flyttade ut fick understöd av statsmedel beviljat av kungen. Landshövdingarna hade en viktig roll vid genomförandet och det var länsstyrelserna som hade hand om besvär angående skiftenas fastställelse inte domstolarna eller nämndemännen. Det var framförallt ståndspersoner som ägde jord i byalag som sökte utbrytning, bönderna såg det som en "fientlig bomb". De som begärde enskifte löstes ibland ut eller ansågs som byalagets fiende och fick den sämsta marken så långt ut som möjligt. ¹⁰⁵

1803-1807 genomfördes i Skåne enskifte i 194 byar och resultatet blev en stor ökning av den odlade marken. ¹⁰⁶ Nackdelen med detta var enligt Eli F. Heckscher att nyodling lockade mer än införandet av bättre jordbruksmetoder. Den nya marken var dessutom inte lika bra och gav därför sämre skördar. Uppodling av jord som inte tidigare gett något var naturligtvis positiv. ¹⁰⁷ Ingers påpekar dock att de bönder som genomförde enskiftet inte hade råd med nyare och bättre brukningsmetoder. Ståndspersonerna sade att det berodde på tröghet och bristande förstånd men att genomföra enskiftet var en tillräckligt stor börda för bönderna. Det var framförallt nästa generation som fick den största glädjen av enskiftet. ¹⁰⁸ Mirabeau ville att godsägarna skulle flytta från hovet ut till sina gods för att främja jordbrukets tillväxt. ¹⁰⁹ I Sverige var Maclean ett strålande exempel på en upplyst godsägare som brydde sig om och försökte lära sina bönder hur man skulle sköta jorden. Han gav bland annat ut en bok om lantbruk och startade skolor. ¹¹⁰ Senare utfärdades enskiftesstadga för Skaraborgs län 1804 och för hela landet utom Dalarna och Norrland 1807. ¹¹¹ Möjligheterna att genomföra enskiftet i så stora delar av landet var dock begränsade.

9.7. Laga skifte

Vid 1809 års riksdag påtalades det att enskiftet i alltför stor utsträckning gynnat de större jordägarna. Det var dessa som oftast begärt skifte. Småbönderna hade blivit utflyttade och därmed hade deras hemman blivit mindre värda och slutligen uppköpta av de större jordägarna. Eftersom enskiftet var bra för jordbruket ville man försöka finna en form som passade för hela landet. Enskiftet hade visat sig passa bäst i slättbygder t.ex. Skåne och Skaraborgs län. Framförallt i skogsbygder var de svåra att genomföra. Den form man kom fram till var laga skifte. Stadgan som kom 1827 omfattade hela landet. Delägarna i byn hade skiftesvitsord och skiftet omfattade all mark. Jorden indelades i små rutor och värderades efter jordens beskaffenhet. Genom denna ägoigradering försökte man ge alla lika bra lotter i förhållande till den andel de hade i byn både när det gällde jordens beskaffenhet och dess

läge. Utflyttningsvånget var viktigt och man fick understöd av allmänna medel. Skiftesantalet skulle vanligtvis ej vara mer än tre, men Ägodelningsrätten kunde i vissa län bevilja tillstånd till fler. Ägodelningsrätten var en specialdomstol, en första instans för prövning av skiftesmål. Äganderättstvister sköttes av den allmänna domstolen. Högsta domstolen var sista instans. Laga skifte genomfördes successivt och avslutades under början av 1900-talet.

9.8. Revolution - Evolution

I Frankrike fick man genom revolution en förändring av böndernas situation och äganderätt. Där stormades slotten av bönderna, där brändes ägohandlingar och jordeböcker. Stora egendomar som tillhört adeln och kyrkan drogs in till staten. När dessa sedan såldes var det de besuttna som hade råd att köpa dem, endast mindre lotter köptes av arrendebönder. Revolutionens verkliga segrare var borgarna. Istället för bördararistokrati hade det blivit penningararistokrati.¹¹²

I Sverige fick vi genom evolution en förändring av böndernas situation och äganderätt. Förenings- och säkerhetsakten gav bönderna verklig äganderätt till jorden och genom enskiftet fick de möjlighet att sköta sin jord på ett effektivare sätt. Äganderätten var en revolutionerande och bra förändring för bönderna, men sättet som enskiftet genomförts på var de inte nöjda med.¹¹³

10. 1809 års regeringsform

Gustav IV Adolf arresterades den 13 mars 1809 av en grupp officerare och avsade sig några veckor senare kronan. Ständerna inkallades, ett konstitutionsutskott som skulle utarbeta en ny författningsordning tillsattes. Redan den 1 juni framlade de sitt förslag till 1809 års regeringsform. Denna antogs den 5-6 juni av ständerna och hertig Carl, som under namnet Carl XIII efterträtt Gustav IV Adolf som kung.

I denna regeringsform, som byggde på äldre svensk författningstradition och Montesquieus maktfördelningslära, fick varken de som ville ha en ganska stark kungamakt eller demokraterna, som ville ha radikala förändringar, sin vilja igenom. Resultatet blev en maktbalans mellan kung och riksdag, vilket var ett önskemål från konstitutionalister ur adeln och byråkratisk överklass. 1809 års regeringsform var en femdelad makt. Kungen fick den verkställande makten och kontroll över förvaltningen. Ständernas initiativrätt i lagstiftningsfrågor var återställd. Lagstiftningsmakten delades mellan kung och riksdag och den delade makten gällde även lagförklaringar. Riksdagen fick hand om beskattningsmakten. Den dömande makten skulle oavsättliga domare ha hand om. Den kontrollerande makten var ny och utövades av riksdagen genom konstitutionsutskottet och justitieombudsmannen.

Ståndsriksdagen avskaffades inte. Det skulle dröja till 1866 innan vi fick en tvåkammarriksdag, trots att redan Gustav III haft planer på att införa en sådan. Adeln fick avstå ifrån sin ensamrätt att förvärva den frälsejord som kallades ypperligt frälse, en seger för adelsoppositionen. De miste även den återstående företrädesrätten till statsämbeten. Riksdagen skulle i fortsättningen sammanträda regelbundet minst vart femte år, ett önskemål sedan lång tid tillbaka. År 1810 fick vi ny tryckfrihetsförordning. Offentlighetsprincipen var viktig och 1809 års regeringsform föreskrev att riksdagens protokoll och K.M:ts propositioner skulle tryckas och utges så att alla kunde ta del av dem.¹¹⁴

Vilka var då orsakerna till att utvecklingen tog den form som den gjorde i Sverige? Pontus Fahlbeck ger i "Sveriges historia i lagparagrafer" sin syn på saken. Han menar att Gustav III 1772 var väl medveten om att en ändring av författningen behövdes. Kungen trodde att en tillbakagång till tiden före 1680 var det rätta men detta ledde till att riksdagen fick för lite makt. Beslutet att de inte skulle ha möte vid bestämda tider var emot den nya tidens krav. Förenings- och säkerhetsakten innebar inget envælde i karolinsk stil. Den var konstitutionell även om kungen hade stor makt. Lagstiftningen var delad, riksgälden och banken hade ständerna hand om. Pontus Fahlbeck anser att regeringsformen inte blivit så långvarig om inte kungen skjutits.

Den makt som förenings- och säkerhetsakten gav kungen ställde stora krav på honom och dessa kunde inte Gustav IV Adolf leva upp till. I det stora europeiska kriget var det inte lätt för Sverige att välja sida. Gustav IV Adolfs motvilja mot Napoleon gjorde att han valde att ställa sig på Englands sida. Detta försatte Sverige i en mycket svår situation. Nederlaget mot Ryssland och förlusten av Finland ledde till beslutet att avsätta honom och därigenom få över Napoleon på vår sida.

Ständerna fick därefter i uppgift att ändra på det statskick som var en av orsakerna till att det gått så illa för Sverige. Utarbetandet av den nya regeringsformen tog inte lång tid. Det berodde framförallt på att "folkets levande erfarenhet klart föreskrevo, huru verket skulle göras så i stort som i smått". Vi var, som Hans Järta sade, varnade av dubbel erfarenhet. 1809 års regeringsform är Sveriges historia omsatt i lagparagrafer enligt Pontus Fahlbeck. ¹¹⁵

Axel Brusewitz menar att 1809 års författning framförallt bygger på Montesquieus maktfördelninglära, men att man även tagit lärdom av Sveriges historia. Det var först och främst maktbalans mellan kung och riksdag man ville åstadkomma. 1772 års regeringsform hade varit en början till detta, men nu fanns det män med politisk erfarenhet som kunde genomföra den. Genom franska revolutionen hade man sett hur det där saknats en allmän opinion som var enig om vad som skulle bort och vad som skulle byggas upp i dess ställe. Även om den franska revolutionens slutresultat blivit bra, ville man inte genomföra reformerna på detta sätt, utan följa den allmänna opinionen. Eftersom vi ej var mogna för större förändringar fick man nöja sig med de nödvändigaste reformkraven. Tryckfriheten skulle så småningom leda till att upplysningsidéerna spreds och segrade. ¹¹⁶

11. Sammanfattning och analys

Människorna var fram till 1700-talet i kyrkans händer och ifrågasatte inte de sociala orättvisorna i samhället. Efterhand frigjorde de sig från religionen. I dess ställe framträdde samhällsfilosoferna, vilka kom att få stor betydelse för den fortsatta utvecklingen. Upplysningstiden, som denna period med rätta kallas, såg som sin uppgift att genom lagstiftning och reformer göra livet på jorden lyckligt för människan. Eftersom jordbruket var huvudnäringen intresserade man sig särskilt för hur detta skulle förbättras. Fysiokraterna betonade att äganderätten och den fria dispositionsrätten av jorden var viktig. De ville ha näringsfrihet, privilegier, inrikes tullar och skatteordningarna skulle bort. Den franske filosofen Montesquieu kom genom sin skrift "Om lagarnas anda" att bidra till att statskicket förändrades i ett flertal länder. För Rousseau var det viktigt att staten behandlade sina medborgare lika och tog hänsyn till deras rättigheter. Upplysningsidéerna spreds genom skrifter och tidningar till de intellektuella. Reformvänliga grupper inom adeln och borgerskapet tog dem till sig, vilket ledde till en demokratisk revolution i Europa. Borgarna

accepterade inte adelns privilegier, de krävde enligt naturrätten social rättvisa, jämlikhet och likhet inför lagen. Lika rätt till lika arbete och därmed ekonomiska fördelar.

I Frankrike var den ekonomiska situationen ohållbar och klasskillnaderna enorma. Borgarna ville avskaffa enväldet och på fredlig väg införa en konstitutionell monarki men Ludvig XVI och adeln ville behålla sin makt. Filosofernas och nu även folkets krav på frihet och jämlikhet och de styrandes ovilja att tillmötesgå dem ledde till den blodiga revolutionen. Först när folket tog saken i egna händer blev det en förändring. Privilegierna försvann och en deklaration med medborgarnas rättigheter till frihet och jämlikhet antogs. Frankrike fick senare en lagkodifikation "les cinq codes" som speglar de demokratiska framsteg revolutionen gav. Särskilt Code civil har betytt mycket för Sveriges och andra länders lagstiftning.

Sverige var under 1700-talet både politiskt och kulturpolitiskt nära knutet till Frankrike. Samhällsfilosofernas läror nådde oss genom resor och litteratur. Vår kung, Gustav III, fick genom sin uppfostran tidigt ta del av dem. Kungen var lyhörd för nya tankar och läror. Liksom flera andra regenter i Europa ville han vara den filosof på tronen som genomförde reformer för folket. Genom en statskupp 1772 införde kungen en ny regeringsform som gav honom mer makt och stärkte hans ställning.

Adeln, som liksom i Frankrike haft stor makt, var inte nöjd med maktförskjutningen. År 1789 genomdrev kungen mot deras vilja med hjälp av bönderna Förenings- och säkerhetsakten. Den gjorde kungen nästan enväldig men privilegieutjämningen och böndernas äganderätt till jorden var positiv. Kungen hade många nya idéer på förändringar inom den centrala förvaltningen t.ex. tvåkammarriksdag och departement. Tyvärr var han ingen vän av långsamma reformer och alltför impulsiv och beroende av egen makt. Skottet på Operan, som ledde till hans död, var en följd av detta. I den förmyndarregering som följde låg den verkliga makten hos Reuterholm. Genom den utvidgning av tryckfriheten han införde fick anhängare av den franska revolutionen tillfälle att propagera för den, vilket i sin tur fick till följd att den inskränktes. Det fanns hela tiden en opposition men den franska revolutionens blodiga genomförande skrämde de makthavande till att göra allt för att de inte skulle komma till tals.

Gustav IV Adolf övertog tronen när han blev myndig. Finanserna var dåliga och förvaltningen misskött men kungen arbetade tillsammans med ämbetsmännen på att förbättra detta. En rad nya lagar och förordningar tillkom för att främja näringslivet. Vid riksdagen i Norrköping 1800 genomdrev kungen en myntrealisation som var viktig för landet. Oppositionen inom adeln fanns kvar, men inskränkte sig till en liten grupp liberala, den s.k. Juntan. Deras protester räckte dock för att få Gustav IV Adolf att söka stöd hos de konservativa.

Som jag redan nämnt var det genom lagstiftning och reformer upplysningsfilosoferna ville förändra samhället. I Sverige hade vi fortfarande kvar 1734 års lag, men lagkommissionens arbete påverkade rättsutvecklingen i vårt land. Den ville ge människorna rättsäkerhet vilket Poppius yttrande i ett ärende visar "All lag är i sin natur ett band ett tvång för dem som henne antagit. De kunna anses varken såsom gode eller felaktige utan i följd av deras verkningar till samhällslevnadens ändamål, säkerheten till liv och egendom". De arbetade också för att vi i Sverige skulle få en rättsenhet genom att sammanställa alla de lagförklaringar som getts ut till 1807 års lagsamling. Ett problem för dem var att de kanske inte alltid kunde göra de förändringar av lagen de ville, eftersom det betydde ändring av lagen, vilket krävde ständernas samtycke. Oviljan att sammankalla riksdagen under den gustavianska tiden ledde till att man genom lagförklaringar framförallt under Gustav IV Adolf:s regering i princip stiftade ny lag.

Även om inte förändringarna på alla områden blev lika stora som i Frankrike fick vi i Sverige utan en blodig revolution genomfört många viktiga reformer, privilegieutjämning, tryckfrihet, religionsfrihet, fri äganderätt till jorden, större näringsfrihet för att nu bara nämna några. Framförallt förändrades böndernas sociala situation förutom den fulla äganderätten till jorden stärktes deras ställning i riksdagen. Genom enskiftet som adelsoppositionen började genomföra fick allt fler möjlighet till individuella insatser, vilket inte bara var bra för den enskilda människan utan även för jordbrukets utveckling. De franska filosofernas läror visade sig passa även i Sverige.

I Sverige fanns vid 1800-talets början en reformvänlig grupp inom adeln, bredvid den fanns en växande förmögen grupp av bildade framstegsvänliga ofrälse som saknade politisk makt. Detta saknade även den fattiga landsbygdsbefolkningen som utgjorde en tredjedel av landets befolkning. Dessutom var adeln som bara utgjorde en halv procent av befolkningen det största och mest inflytelserika partiet. Varför blev det då inte revolution hos oss? Svaret kanske ligger i att vi liksom Österrike, Preussen och Ryssland hade en styrande upplyst "despot" Gustav III som, trots alla fel och brister genom sin privilegieutjämning gav individen den äganderätt det i Frankrike behövdes en revolution för att få. Det fanns inte någon allmän opinion mot kungamakten. Gustav IV Adolf hade genom sina reformer gjort sitt bästa för att så många som möjligt skulle få det bra. Orsaken till att han blev avsatt var inte de inre förhållandena i landet. Sverige var ett litet land och genom det europeiska kriget, olyckliga beslut och dåligt stöd från officerarna kom vi i en svår situation. Till sist fick vi en ny regeringsform som både innehöll Montesquieus maktfördelningslära och inhemsk tradition. Att förändringarna inte blev mer omfattande berodde på att man tagit lärdom av franska revolutionen och förstod att den allmänna opinionen inte var mogen för större förändringar. Dessutom var vi i Sverige sedan tidigare vana vid konstitutionell frihet och hade därmed en egen tradition att bygga på. 1809 års regeringsform var "inte tillskuren efter någon av de moderna samhällskostymerna utan efter den gamla svenska dräkten, med bondtröjan närmast livet".

Noter

1. Erik Anners (1983) s. 12 ff.
2. Christian Häthén & Kjell Å. Modéer (1993) s. 57 f.
3. Ivar Strahl (1994) s. 69 f.
4. Ivar Strahl (1994) s. 72 f.
5. Erik Anners (1983) s.18 f.
6. Carl-Göran Ekerwald (1988) s. 31 ff.
7. Carl-Göran Ekerwald (1988) s. 36 ff.
8. Carl-Göran Ekerwald (1988) s. 45 ff.
9. Carl-Göran Ekerwald (1988) s.64
10. Erik Anners (1983) s. 85
11. Alma Söderhjelm (1920) s. 32
12. Alma Söderhjelm (1920) s. 35 ff.
13. Sten Lindroth (1981) s. 170
14. Alma Söderhjelm (1920) s. 42
15. Sten Lindroth (1981) s.174
16. Nils Herlitz (1964) s.216
17. Kjell Å. Modéer (1984) s. 13 ff.
18. Erik Anners (1983) s. 43
19. Kenneth Awebro (1977) s. 168
20. Åke Malmström (1934) s. 96
21. Göran Rystad (1977) s. 57
22. Birger Wedberg (1922) s. 312
23. E. Ingers (1948) s. 387
24. Göran Rystad (1977) s. 61 ff.
25. Göran Rystad (1977) s.77 ff.
26. Göran Rystad (1977) s. 85 ff.
27. Nils Sternquist (red.) (1985) s. 171 ff.
28. Rolf Karlbom (1964) s. 243
29. Kjell Kumlien & F.W.Morén (1944) s. 326
30. Kjell Kumlien & F.W.Morén (1941) s. 340
31. Kjell Kumlien & F.W.Morén (1941) s. 326 ff.
32. Erik Anners (1983) s. 31
33. Kjell Å. Modéer (1993) s. 110
34. Ditlev Tamm (1993) s. 293
35. Kjell Å. Modéer (1993) s. 109
36. Erik Anners (1983) s. 43 ff.
37. Kjell Å. Modéer (1948) s. 110 f.
38. Ditlev Tamm (1993) s. 301 f.
39. Erik Anners (1983) s. 47 ff.
40. Kjell Å. Modéer (1991) s. 61
41. Åke Malmström (1934) s. 95
42. Kjell Kumlien & F.W.Morén (1944) s. 21
43. Jan Eric Almquist (1964) s. 121
44. Åke Malmström (1934) s. 105
45. Erik Anners (1983) s. 50 f.
46. Åke Malmström (1934) s. 110
47. Göran Inger (1980) s. 207
48. Jan Eric Almquist (1964) s. 147
49. Kjell Å. Modéer (1984) s. 148 ff.
50. Göran Inger (1980) s. 97 f.
51. Birger Wedberg (1934) s. 35 f.
52. Kjell Å. Modéer (1984) s. 155 f.
53. Kjell Å. Modéer (1984) s. 152 ff.
54. Kjell Å. Modéer (1984) s. 153
55. Åke Malmström (1934) s. 100 f.
56. Ivar Nylander (1969) s. 242 ff.
57. Birger Wedberg (1934) s. 35
58. Birger Wedberg (1934) s. 36 ff.
59. Birger Wedberg (1934) s. 50

60. Birger Wedberg (1934) s. 51 f.
61. Kjell Å. Modéer (1993) s. 143 ff.
62. Christian Häthén & Kjell Å. Modéer (1993)
63. Kenneth Awebro (1977) s. 100 f.
64. Kjell Å. Modéer (1984) s. 14
65. Ditlev Tamm & Jens Ulf Jørgensen (1975) s. 50
66. Kjell Å. Modéer & Christian Häthén (1995) s. 110 f.
67. Carl-Göran Ekerwald (1988) s. 59 ff.
68. Mauritz Bäärnhelm (1979) s. 340
69. Christian Häthén & Kjell Å. Modéer (1993) s. 57 ff.
70. Åke Malmström (1934) s. 97
71. Christian Häthén & Kjell Å. Modéer (1993) s. 10
72. Mauritz Bäärnhelm (1970) s. 338 f.
73. Åke Malmström (1934) s. 97
74. Mauritz Bäärnhelm (1970) s. 338
75. E. Ingers (1948) s. 379 f.
76. Eino Jutikkala (1963) s. 317
77. E. Ingers (1948) s. 388
78. Åke Malmström (1934) s. 114
79. Eli F. Heckscher (1949) s. 273
80. Eino Jutikkala (1963) s. 320
81. Åke Malmström (1934) s. 114
82. E. Ingers (1948) s. 389
83. Mauritz Bäärnhelm (1970) s. 340
84. Mauritz Bäärnhelm (1970) s. 340
85. Eino Jutikkala (1963) s. 317
86. Mauritz Bäärnhelm (1970) s. 344
87. E. Ingers (1948) s. 470
88. Åke Malmström (1934) s. 111
89. Eino Jutikkala (1963) s. 317
90. Mauritz Bäärnhelm (1970) s. 343
91. Eli F. Heckscher (1949) s. 20
92. Mauritz Bäärnhelm (1970) s. 343
93. Eli F. Heckscher (1949) s. 22 f.
94. E. Ingers (1948) s. 115
95. Birger Wedberg (1934) s. 34 ff.
96. Åke Malmström (1934) s. 114 ff.
97. Christian Häthén & Kjell Å. Modéer (1993) s. 10 f.
98. E. Ingers (1948) s. 475
99. E. Ingers (1948) s. 437
100. Eli F. Heckscher (1949) s. 21
101. E. Ingers (1948) s. 438 ff.
102. E. Ingers (1948) s. 457 f.
103. E. Ingers (1948) s. 456
104. E. Ingers (1948) s. 478 ff.
105. E. Ingers (1948) s. 480 ff.
106. E. Ingers (1948) s. 486
107. Eli F. Heckscher (1949) s. 189 ff.
108. E. Ingers (1948) s. 489
109. Staffan Högberg (1961) s. 167
110. Alf Åberg (1953) s. 70 ff.
111. Eli F. Heckscher (1949) s. 258
112. Carl-Göran Ekerwald (1988) s. 80
113. E. Ingers (1948) s. 498 f.
114. Kjell Å. Modéer (1993) s. 130 f.
115. Göran Rystad (1977) s. 113 ff.
116. Göran Rystad (1977) s. 119 ff.
117. Göran Rystad (1977) s. 113 ff.
118. Göran Rystad (1977) s. 119 ff.

Litteraturförteckning

1. Jan Eric Almquist, Svensk rättshistoria II. Familjerättens historia, Stockholm 1964.
2. Erik Anners, Den europeiska rättens historia 2. Några huvudlinjer, Stockholm 1983.
3. Kenneth Awebo, Gustav III:s räfst med ämbetsmännen 1772-1779. Aktionerna mot landshövdingarna och Göta hovrätt, Uppsala 1977.
4. Stefan Björklund, (red.), Kring 1809. Om regeringsformens tillkomst, Stockholm 1965.
5. Sten Carlsson & Jerker Rosén, Den svenska historien, del 10, Gustav III, en upplyst enväldshärskare, Stockholm 1983.
6. Sven Delblanc, Ära och minne. Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur, Stockholm 1965.
7. Carl-Göran Ekerwald, Frihet Jämlikhet Broderskap, Ett försök att förstå franska revolutionen, Kristianstad 1988.
8. Eli F. Heckscher, Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa, Andra delen, Det moderna Sveriges grundläggning 1720-1815, Stockholm 1949.
9. Nils Herlitz, Grunddragen av det svenska statskicketets historia, Stockholm 1964.
10. Christian Häthén & Kjell Å Modéer, Tre rättshistoriska temata. Studier i europeisk, främst svensk rättshistoria, Lund 1993.
11. Staffan Högberg, Kungl. Patriotiska sällskapets historia med särskild hänsyn till den gustavianska tidens agrara reformsträvanden, Stockholm 1961.
12. Göran Inger, Svensk rättshistoria, Lund 1980.
13. E. Ingers, Bonden i svensk historia, Del II, Stockholm 1948.
14. Eino Jutikkala, Bonden i Finland genom tiderna, Stockholm 1963.
15. Rolf Karlbom, Bakgrunden till 1809 års regeringsform. Studier i svensk konstitutionell opinionsbildning 1790-1809, Göteborg 1964.
16. Kjell Kumlien & F.W.Morén, Svenska folkets historia, Bd 5, Den gustavianska tiden, Lund 1941.
17. Sten Lindroth, Svensk lärdomshistoria, Gustavianska tiden, Stockholm 1981.

18. Åke Malmström, Rättsutvecklingen 1736-1809. I: Minnesskrift ägnad 1734 års lag, Bd 1, Stockholm 1934.
19. Kjell Å. Modéer, Historiska rättskällor. En introduktion i rättshistoria, Lund 1993.
20. Kjell Å. Modéer, Historiska rättskällor. En introduktion i rättshistoria, Lund 1991.
21. Kjell Å. Modéer & Christian Häthén, Kammarens jurister. Kammarrätten 1695-1995, Stockholm 1995.
22. Kjell Å. Modéer, Land skall med lag byggas II, Nio rättshistoriska uppsatser, Lund 1984.
23. Ivar Nylander, Om den stora lagkommissionen och dess verksamhet 1736-1784, Rättshistoriska studier, Bd 3, Lund 1969.
24. Göran Rystad (red.), Sverige 1720-1866. Det politiska systemet, Malmö 1977.
25. Nils Stjernquist, (red.), Riksdagen genom tiderna, Stockholm 1985.
26. Ivar Strahl, Makt och rätt, Rättsidéns gång genom historien - från Babylonien till FN, Uppsala 1994.
27. Alma Söderhjelm, Sverige och den franska revolutionen, Bd 1, Gustav III:s tid, Stockholm 1920.
28. Ditlev Tamm & Jens Ulf Jörgensen, Dansk retshistorie i hovedpunkter, fra Landskabslovene til Ørsted, II. Oversigt over retsudviklingen, Köpenhamn 1975.
29. Ditlev Tamm, Romersk rätt och europeisk rättsutveckling, Stockholm 1993.
30. Birger Wedberg, Gabriel Poppus. Minnesteckning, Stockholm 1934.
31. Birger Wedberg, Konungens högsta domstol 1789 - 1809, Stockholm 1922.
32. Alf Åberg, När byarna sprängdes, Stockholm 1953.

Tidsskriftsartiklar.

1. Mauritz Bäärnhielm, När bönderna blev självägande. Från förhistorien till nya jordabalken. I: Svensk Juristtidning 1970 s.337.
-

